

Mikä Unkaria riivaa?

Unkari nousi kommunismista vapautumisen jälkeen itäisen Keski-Euroopan ykköseksi, tähtioppilaaksi ja lännen lemmikiksi. Nyt se on Euroopan Unionin ja Naton mieliharmi ja hankala häirikkö. 1990-luvulla Unkarin johto vannoi unionin ja liberaalin eurooppalaisen demokratian nimeen. Nyt se romuttaa oikeusvaltiota, hajottaa EU:ta ja on Venäjän ja Kiinan asialla. Mitä kummaa on tapahtunut? Ulkoministeriön pitkäaikainen valtiosihteeri ja suurlähettiläs Pertti Torstila etsii vastauksia tähän kysymykseen tarkastelemalla kahta tuoretta Unkari-aiheista kirjaa.

Ungarin poliittinen ”meno ja meininki” ihmetyttää ja ärsyttää. Hetkittäin tuntuu, että maailma – tai ainakin Eurooppa – pyörii Unkarin ja sen itsevaltaisen pääministerin Viktor Orbánin ympärillä.

Unkari nousi kommunismista vapautumisen jälkeen itäisen Keski-Euroopan ykköseksi, tähtioppilaaksi ja lännen lemmikiksi. Nyt se on Euroopan Unionin ja Naton mieliharmi ja hankala häirikkö. 1990-luvulla Unkarin johto vannoi unionin ja liberaalin eurooppalaisen demokratian nimeen. Nyt se romuttaa oikeusvaltiota, hajottaa EU:ta ja on Venäjän ja Kiinan asialla. Mitä kummaa on tapahtunut? Miksi vapautta rakastavat unkarilaiset sallivat autoritarismin maassaan? Ja miksi Unkari ei auta naapuriaan Ukrainaa, joka taistelee vapaudestaan? Miksi unkarilaiset ymmärtävät Putinia ja Venäjää enemmän kuin länttä ja Zelenskyiä ja miksi maa, jonka koemme ystäväksi ja sukulaiskansaksi vain vastahakoisesti hyväksyi Suomen Nato-jäsenyyden?

Suorasanaisia vastauksia näihin kysymyksiin tarjoavat Turun yliopiston valtio-opin dosentti Heino Nyssönen kirjassaan *Unkarilaisen autoritarismin nousu* (Vastapaino 2024) ja Helsingin yliopiston poliittisen historian dosentti Katalin Miklóssy kirjassaan *Demokratian tappio* (Tammi 2024).

Molemmat kirjoittajat ovat Unkarin historian ja nykytilanteen monipuolisia tuntijoita. He ovat vuosien mittaan kirjoittaneet aiheesta kirjoja ja artikkeleita ja jakaneet viestiään kansainvälisesti. Erityistä painoa kummankin tutkijan perehtyneisyydelle antaa unkarin kielen taito. Nyssönen ja Miklóssy pää-

sevät kielitaitoisina kiinni lähdepohjaan, joka on kieltä osaamattomien ulotumattomissa. Viktor Orbánin ja valtapuolue Fideszin unkarinkielinen viesti maan omille kansalaisille eroaa maailmalla puhutusta. Vain kieltä taitava tutkija pystyy porautumaan suljetun kielimaiseman sisään ja ymmärtämään, mitä maassa tapahtuu. Ilman tätä ja paikan päällä elettyä aikaa lopputulos olisi vaillinainen. Oivaa lisämaustetta antaa Katalin Miklóssyn unkarilaisuus.

Heino Nyssösen kirja *Tasavallan loppu - Unkarin demokratian romahdus* ilmestyi seitsemän vuotta sitten (Atena 2017). Uusi kirja jatkaa ja selvittää, kuinka autoritaarinen järjestelmä on maassa vakiintunut demokratian romahduksen jälkeen.

”Unkarilaiset ovat kansa, joka elää enemmän menneisyyttä kuin nykyisyyttä.” Tuhatvuotista historiaa muistellaan haikeudella. Unkari on kokoaan suurempi peluri, Nyssösen painottaa. Pieni maa suurvallan mentaliteetilla. ”Orbánin Unkari on totuudenjälkeisyyden laboratorio, jossa tunne voittaa järjen ja tarina totuuden.” Historiankäytön pelikortilla Orbán ja Fidesz tekevät päivänpolitiikkaa niin maan sisällä kuin sen rajojen ulkopuolella. Fidesz-unkarilaiset näkevät itsensä maailmalle leviävän konservatiivisen vallankumouksen moottorina. Viktor Orbánin sanoin: ”30 vuotta sitten me unkarilaiset uskoimme, että Eurooppa on tulevaisuutemme, mutta tänään uskomme, että me olemme Euroopan tulevaisuus.” Yhdysvalloissa republikaanit arvioivat Orbánin jo voittaneen kulttuurisodan Euroopassa ja toimivan nyt mallina Trumpin amerikkalaisessa kulttuurivallankumouksessa. Anne Applebaum murskaa myytin ja tukee Nyssöstä: ”Orbánin Unkari voi olla Yhdysvaltain tulevaisuus, mutta silloin pysähtyneisyys, korruptio ja köyhyys odottavat myös amerikkalaisia.”

Nyssösen tutkii Orbánin unkarilaista muistipolitiikkaa ja historian käyttöä politiikan välineenä valaisevin esimerkein. Historialle ja menneisyyspolitiikalle Orbán-ilmiön selittäjänä Nyssösen omistaa suurimman osan kirjansa sivuista, eikä syyttä. ”Unkari soveltuu historiankäytön mallimaaksi.” Maan tuhannen vuoden tarinan hän hahmottaa kolmen kansallispäivän kautta, joiden vuosittainen toisto ohjaa poliittista käyttäytymistä. Historiaa kirjoitetaan uusiksi ja tarina unkarilaisten alkuperästä on palannut osaksi identiteettitehtailua. Kansakunnan kahtiajakoa kuvaa se, että valtaa pitävät ja oppositiossa olevat järjestävät rinnakkaisia tilaisuuksia ja juhlivat samoja kansallispäiviä eri seuroissa.

Nyssösen kirjassa on tukeva käsitehistoriallinen ote. Historiografian ja valtiotieteen menetelmien käyttö tekevät kirjasta oppikirjan. Faktavyörytys, tarkka dokumentointi ja kymmenien sivujen lähdeluettelo suorastaan hen-

gästyttää ja nostaa lukijakynnystä. Lieneekö vahva historiantutkimuksen metodien käyttö osaselitys sille, että julkisuudessa Nyysösen teos ei ole saanut samaa huomiota kuin Miklóssyn kirja?

Unkari on syvästi kahtiajakautunut maa. Kommunismin kaudella puoluejohtaja János Kádár rauhoitteli niitä, jotka eivät sisäistäneet sosialismin oppia sanomalla näin: "Jos ette ole meitä vastaan, olette puolellamme." Sait pitää poikkeavat mielipiteesi, kunhan et asettunut julkikapinaan järjestelmää vastaan. Tämän päivän vallanpitäjien suusta ilmaisu kuuluu näin: "Jos ette ole puolellamme, olette meitä vastaan." Autoritaarinen valta odottaa uskollisuutta eikä salli irtiottoja. Puoli on siis valittava ja kunnon unkarilainen on Fideszin linjoilla.

Suomen ja Ruotsin Nato-jäsenyyden viivyttelyyn Nyysösen ei löydä järjestellistä syytä. Hän katsoo, että Unkari onnistui Turkin avulla - ja Venäjän tuella - murtamaan maittemme yhteisen tavoitteen samanaikaisesta liittymisestä. Käsittämättömän vastustuksen luonteeseen kuului hiljaisuus, vastaamattomuus ja päätösten perustelemattomuus. Ylhäältä "Kafkan linasta" tullut linjaus hiljensi myös unkarilaisten diplomaattien halun keskustella asiasta. Mutta Orbánin vakuutus siitä, että "Unkari ei ole viimeinen" sai nolon lopun, kun Turkki yllättäen ja Unkarin unohtaen näytti pohjoisille jäsenille vihreää valoa.

Viktor Orbánin - ja Unkarin - suhdetta Putiniin ja Venäjään molemmat tutkijat selittävät samoin. Unkari on täysin riippuvainen Venäjän energiatoimittuksista. 65 prosenttia öljystä ja 85 prosenttia kaasusta tulee Venäjältä. Ukrainan konfliktista Unkari haluaa pysyä erossa. Orbán ei sano, että Venäjä voittaa sodan, mutta hän sanoo Ukrainan häviävän sen. Nyysösen mukaan Orbán tasapainoilee ja pyrkii oman kansallisen liikkumatilan lisäämiseen. Pääministeri on "Unkarin puolella" kansainvälisessä hegemoniakilvassa, jossa länsi ei hänen mukaansa pärjää.

Myös Katalin Miklóssy nostaa historian ja "suuren kansakunnan loistokkaan menneisyyden" Orbánin voimaotteen selittäjäksi. Historialla on erityinen rooli vallan ylläpidossa. Oman kansallisen suuruuden ja ulkopuolisten väärin kohteleman kansan tunneyhdistelmä on merkittävä kansaan iskevä sidosaine. Jos myös nuorempi sukupolvi tämän sisäistää on kansainvälisillä vaikutteilla enää hyvin rajattu mahdollisuus vaikuttaa ja korjata kuvaa.

Unkarilaisena Miklóssy sukeltaa sujuvasti maanmiestensä sielunmaisemaan. Kirjaa lukevan mielenkiinto säilyy taitavasti muotoiltujen väliotsikoiden avulla. Tutkija kuvaa värikkäästi Unkarin köyhiä ja rikkaita, huono- ja

hyväosaisia, nuorisoa ja vanhempia, joista monet vastakohtiensa keskelläkin tukevat Fidesziä. Köyhän ei kannata vaarantaa vähäistä osaansa tukemalla oppositiota. Köyhän on parempi olla poliittisten vallanpitäjien puolella, koska vain sieltä tippuu muruja. Ilman vähävaraisen kansanosan tukea Fidesz ei olisi kyennyt säilyttämään valtaansa. ”Vallan haastaminen onkin lopulta hyvin toimeentulevien luksusta”, Miklóssy päättelee ja toteaa Fideszin hoitaneen tämänkin huolen pois edistämällä määrätietoisesti myös huippurikkaiden vaurastumista.

Riippumattoman median ahdinko nousee historiakortin rinnalle toisena Orbánin järjestelmän menestyksen selittäjänä. Se, joka hallitsee mediaa, hallitsee ihmisten ajattelua, Nyssönen kirjoittaa. Valvomalla kansalaisille suunnattua tietoa, ei tarvitse pelätä vapaita vaaleja, toteaa Miklóssy. Fideszin mediaimperiumi on rakennettu askel askeleelta. Mediaympäristöä alettiin muokata hankkimalla määräävät osuudet medioista, jotka saavuttivat laajoja yleisöjä. Budapestin ulkopuolella olevan lehdistön haltuunotto oli tärkeä vaihe, koska maaseudulla harvoilla on kielitaitoa seurata ulkomaisia tiedotusvälineitä.

Euroopan unioni on alusta lähtien ollut hakoteillä Unkarin suhteen, Miklóssy sanoo. Unkari päästettiin puolikuntoisena sisään. Läntistä paitaa puettiin itäisen Euroopan ehdokasmaiden päälle liialla kiireellä ja ehdokkaan ohut demokratiakokemus unohtaen. Epäoikeudenmukaisuutta ja itsemääräämisen tunteen heikkenemistä Unkarin integraatio-ongelmien taustalla Miklóssy kuvaa samaan tyyliin kuin presidentti Árpád Göncz tämän kirja-arvostelun kirjoittajalle Budapestissa syksyllä 1992. Presidentti epäili, ovatko länsieurooppalaiset sittenkään valmiit aidosti jakamaan hyvinvointiaan köyhille itäeurooppalaisille. Uhkana on, että eriarvoisuus kasvaa ja kuilu maanosan kahden puolen välillä syvenee, Göncz sanoi.

Miklóssy katsoo Suomi-kuvan ja sukulaissuhteen merkityksen romahtaneen Unkarissa. Suomi uskalsi arvostella Unkarin demokratian tilaa ja kytki oikeusvaltiotrikkeen yhteen EU-tukirahojen kanssa. Orbán puhkui kiukkua ja sanoi Unkarin edustajien maailmalla pidättelevän naurua, kun maa, jossa ei ole edes perustuslakituomistuinta, kritisoi Unkaria. Miklóssyn mukaan kylmän laskelmoiva viivyttely Suomen ja Ruotsin Nato-jäsenyyden parlamenttiratifiointissa oli koplausta oikeusvaltiokysymykseen eikä Suomen ja Ruotsin demokratiaa ”teatraalisesti” tutkimaan lähetetty parlamenttiryhmä parantanut tilannetta.

Fidesz kumoaa myös suomalais-ugrilaisen kielisukulaisuuden. ”Unkarilaiset ovat turkinsukuista kansaa, hunnien jälkeläisiä” ja turkkilainen Unkari on silta idän ja lännen välissä - ei siis osa länttä - muotoutuvassa eurooppalaisessa yhteistyössä. Tulkinta turkkilaisuudesta on löytänyt tiensä koulukirjoihin historianopettajien liiton protesteista piittaamatta. Sukulaisuuden korostaminen turkkilaisiin kansoihin tuottaa enemmän aineellista hyötyä kuin mitä pohjoisilta serkuilta voi odottaa, Miklóssy arvioi. Turkki-suhteen voitelun hän näkee myös Suomen ja Ruotsin Nato-jäsenyyden ratifioinnissa. Siitä huolimatta, että jarrutus päättyi mahalaskuun.

Molemmat kirjat selittävät napakasti samaa Unkari-ilmiötä. Kirjat ilmes-tyivät lähes samaan aikaan, mutta eivät kuitenkaan ole yksi yhteen toistensa kopioita. Yhdessä ne antavat lukijalle monipuolisen selityksen Unkaria koettelevan ja maailmalle levittäytymään pyrkivän kansalliskonservatiivisen mallin syistä ja taustatekijöistä.

Tutkijoiden ennuste lähivuosien kehityksestä on pessimistinen. Paluu aitoon demokratiaan ei ole helppoa. Orbán katsoo kauemmas eikä tyydy muuttamaan vain Unkaria. Hän haluaa olla koko Eurooppaa koskevan muutoksen airut. Liberaalin demokratian valta-aika on ohi ja autoritarismin murros eurooppalaisessa politiikassa on jo tosiasia, Orbán sanoo. Autoritaaristen johtajien kesken ei ole salaista allianssia, mutta Patriootit-ryhmä Euroopan parlamentissa syntyi kahdessa viikossa Orbánin aloitteesta. Pieni Unkari on isossa roolissa Euroopan tulevaisuuden suhteen, tutkijat pääättelevät ja ovat huolissaan maailmaa muuttavien itsevaltioiden vaikutusvallan kasvusta.

Pertti Torstila on ulkoministeriön pitkäaikainen valtiosihteeri ja suurlähettiläs.
